

OPETTAJIA JA KANSAKOULULAISIA VUONNA 1920, YKSITYISARKISTO.

SUOMALAISEN OPETTAJAN AMMATTI HISTORiantutkijan TARKASTELUSSA

JARI SALMINEN

Suomalaisen yleissivistävän koululaitoksen opettajan ammatin historiallisessa kehityksessä 1860-luvulta 2000-luvulle voidaan erottaa selkeitä jaksoja, joissa tehtävään on kohdistunut erilaisia odotuksia. Nämä vaatimukset ovat heijastaneet kulloisenkin yhteiskunnan vallalla olleita arvoja.

Ennen peruskoulun syntyä kansakoulun ja oppikoulun opettajien koulutus pohja ja tehtävän arvostus olivat luoteeltaan hyvin erilaiset. Kansakoulunopettajat koulutettiin pitkään maaseutujen seminaareissa ja opettajan pohjakoulutus oli vain kansakoulu, myöhemmin aina 1950-luvulle oppikoulun keskikoulu. Ylioppilaspohjainen kansakoulunopettajantutkinto yleistyi vasta toisen maailmasodan jälkeen. Maisterintutkinnon suorittaneet lukuaineiden oppikoulunopettajat opiskelivat yliopistossa pää- ja sivuaineensa ja suorittivat lyhyen auskultoinnin normaalikouluissa. Näiden kahden opettajaryhmän välinen pedagoginen tai muu yhteistyö oli vähäistä.

KANSAKUNTAA RAKENTAMASSA

Oppikoulu rakentui Suomessa 1870-luvulta lähtien hyvin dynaamisena prosessina. Koulujen perustaminen autonomian ajan lopulla oli Suomessa piilopoliittista toimintaa. Venäjän keisarikunnan osana kansalliset pyrkimykset oli mahdollista toteuttaa ensi sijassa voimakkaana sivistystyönä, ei poliittisina vaatimuksina. Kun valtion taloudelliset mahdollisuudet olivat rajalliset, ryhdyttiin uusia

oppikouluja perustamaan kansalaisyhteiskunnan toimesta. Koulutusaloitteita syntyi yksityisten henkilöiden, kannatusyhdistysten, kunnallisten toimijoiden ja osakeyhtiöiden toimesta.

Muutamassa vuosikymmenessä toteutettiin merkittäviä koulureformeja, kun tyttöjen lukiotoiminen opetus, yhteiskoulut ja moderni reaaliyhteiskoulun opetusohjelma yleistyivät nopeasti. Kehitys oli nopeaa jopa kansainvälisessä vertailussa.

Modernin oppikoulun synnyn taustalla oli suomalaisen yhteiskunnan muutos agraarisesta köyhästä reuna-alueesta kohti eurooppalaista modernia itsestään tietoista valtiota.

Tässä muutoksessa koulutuksella ja sivistyksellä tuli olemaan asteittain jatkuvasti lisääntyvä merkitys.

Oppikoulusta muodostui sivistys-Suomen vahva rakennustekijä. Opillinen koulutus ja sen laajentuminen nähtiin aineellisia ja henkisiä voimavaroja uusintavana investointina. Oppikoulun opettajan arvostus kohosi samalla varsin korkealle tasolle.

- - - agraarisessa pienkylien
Suomessa paikallinen opettaja
oli monin paikoin kylän
oppinein henkilö.

Kansakoulun kehittäminen oli paljon vaikeampaa. Monin paikoin Itä- ja Pohjois-Suomea koulunkäyntiä jopa vastustettiin vähävaraisen väestön keskuudessa. Venäjän hallintokauden lopulla vasta noin puolet suomalaisista oli systemaattisen kansakouluopetuksen piirissä ja monen oppilaan koulupolku katkesi jo ennen aikojaan, kun oli siirryttävä työelämään. Vähitellen yleistyvän kansakoulun opettajien status kuitenkin kohosi, koska agraarisessa pienkylien Suomessa paikallinen opettaja oli monin paikoin kylän oppinein henkilö. Suomen hallintoeliitti tarvitsi kansakoulunopettajia kansakunnan rakentamiseen. Yhteiskunnallisten olosuhteiden vähitellen kärjistyessä 1900-luvun alussa, kansakoulu edusti yhä selvemmin valkoisen Suomen arvoja.

ISÄNMAAN JA USKONNON ASIALLA

Suomen itsenäistyminen ja sisällissodan lopputulos vahvistivat rinnakkaiskoulun asemaa. Oppikoulu vapautui Venäjän hallinnon paineesta ja jatkoi isänmaalliselta pohjalta. Muutokset oppikoulunopettajan työssä jäivät vähäisiksi koko 1920- ja 1930-lukujen aikana. Jatkuvuus oli tärkeämpää kuin muutos.

Varsinkin maaseutuoppikouluista muodostui kymmenillä paikkakunnilla eräänlaisia sivistyksen alueellisia keskuksia.

Oppivelvollisuus toi 1920-luvun alusta kaikki suomalaiset vähitellen kansakoulun piiriin. Oikeistoliberaalit näkivät kansakoulun keinona nostaa myös köyhemmän kansan sivistystasoa. Se takaisi rauhallisen yhteiskuntakehityksen. Kansakoulun toteuttama eetos yhdisti kansalaisia ja kuroi umpeen vähitellen sisällissodan aiheuttamaa kuilua laajentuvan keskiluokan ja työväestön välillä. Kansakoulu onnistui tehtävässään omalta osaltaan

1920- ja 1930-luvuilla. Talvisodassa suomalaiset toimivat yhtenä rintamana puolustamassa näitä isänmaallisia arvoja.

Opettajien ammatilliset tehtävät samalla stabiloituivat. Käytännöllinen kansakoulu ja sen isänmaalliset opettajavoimat vastasivat perustaitojen opettamisesta, kansalaiskasvatuksesta ja pyrkivät luomaan integraatiota kodin, uskonnon ja isänmaan arvojen puolesta. Teoreettinen oppikoulu pohjusti korkeampiin opintoihin ja säilytti vahvan yleissivistävän lähtökohtansa.

Kansakoulun tavoin voimakas isänmaallisuus korostui oppikoulun pedagogisessa eetoksessa läpi 1920- ja 1930-lukujen.

1930-luvun kuluessa nämä arvot edelleen voimistuivat eurooppalaisen suursodan uhan voimistuessa. Äärioikeiston pyrkimykset muuttaa Suomen koulujärjestelmää eivät toisaalta ehtineet vaikuttaa koulujen eetokseen, vaikka sellaisia vaatimuksia jatkosodan alussa esitettiin. Koululaitos ei Suomessa politisoitunut ja opettajien autonomia säilyi. Valvontakomission ei tarvinnut tästä syystä tehdä sodan jälkeen suuria muutoksia järjestelmään, eikä sen opettajistoon.

OPPI- JA KANSAKOULUN VAIKEA INTEGRAATIO

Suomalainen tiede- ja koulutuspolitiikka olivat toisen maailmansodan jälkeen uudessa tilanteessa. Poliittisen vasemmiston vaatimukset koululaitoksen demokratisoimisesta ja uudistamisesta voimistuivat välittömästi välirauhan sopimuksen allekirjoituksen jälkeen. Vasemmiston saavuttama vaalivoitto kevään 1945 vaaleissa vauhditti koulutuksen uudistamis- ja tasa-arvopyrkimyksiä.

Tiedeyhteisössä alettiin suuntautua

Suomi oli maailman ensimmäinen valtio, joka asetti systemaattisesti maisterintutkinnon kaikkien uusien perusasteen opettajien pätevyyskriteeriksi 1979.

Yhdysvaltoihin, samalla kun saksalaisen kulttuurin vaikutus käytännössä lakkasi sodan lopputuloksen seurauksena

Suomalainen yhteiskuntatieteilijä *Pertti Alasuutari* on esittänyt kolmijaon suomalaisen yhteiskunnan keskeisistä kulttuurisista kehityslinjoista toisen maailmansodan jälkeen. Hän jakaa muutokseen kolmeen selkeään kehitysvaiheeseen. Sodan jälkeisen ajan aina 1960-luvulle Alasuutari on nimennyt moraalitalouden ajanjaksoksi. 1960-luvulta käynnistyi muutos, jossa yhteiskunta otti yhä enemmän vastuuta julkisista tehtävistä. Hyvinvointivaltion rakentaminen edellytti suunnittelua ja keskitettyä hallinnointia. Tätä ajanjaksoa Alasuutari on kuvannut suunnittelutalouden ajanjaksoksi. Kolmas periodi Alasuutarin jaottelussa on 1990-luvulta voimistunut kilpailutalous. Sen taustalla voidaan nähdä kansainvälistyminen ja teknologian mukanaan tuomat muutokset.

Kansa- ja oppikoulun yhdistäminen oli sodan jälkeen haastava tehtävä. Koulumuodot olivat syntyneet alun perin erilaisia tavoitteita ja tehtäviä varten. Niiden välillä oli ideologinen rajalinja. Oppikoulu edusti vahvasti varakkaamman ja oppineemman väestönosan porvarillisista lähtökohtaa. Kansakoulun kävijöistä suuri enemmistö edusti työväenluokkaa. Tämä poliittinen jännite vaikutti pitkälle 1960-lukua yhtenäiskoulun toteuttamisen osalta käydyssä keskustelussa ja vaikeutti koulumuotojen yhdistämistä.

1960-luvun alussa hyvä kansakoulunopettaja oli edelleen kutsumustyössä ja toimi moraalisen esikuvana oppilaille. Kasvatusopillinen käsitteistö tai teoreettiset päämäärät eivät olleet ammatissa juuri esillä. Oppikoulunopettajan työssä korostui puolestaan vahva aineenhallinta ja oppiainejakoinen systemaattinen opetus. Oppikoulun pedagoginen kehittäminen jäi kansakoulua vähäisemmäksi 1950-luvulla ja johti vähitellen lisääntyvään

kritiikkiin koulumuodon liiallisesta traditionaalisuudesta. Kansakoulussa pedagoginen kehittäminen oli helpompaa.

Koulumuotojen integraatiota helpotti yhteiskunnan rakennemuutos. Suomi alkoi muuntua 1960-luvun alusta hevosvetoisesta agraarisesta pientilavaltaisesta maaseutuyhteiskunnasta kohti teollistuvaa, urbanisoituvaa informaatioyhteiskuntaa. Koululaitokselle tuli tässä yhteiskunnan nopeassa muutosprosessissa keskeinen tehtävä.

Kansakunnan sivistys- ja osaamistasoa oli nostettava. Tämä edellytti myös kansakoulunopettajien koulutustason kohottamista.

1960-luvun kuluessa tästä lähtökohdasta oli yhä vähemmän erimielisyyttä. Ongelmakohtia oli silti useita: uuden koulun opetusohjelma, tasokurssien asema, yksityiskoulujen rooli, opettajien virka- ja palkkaehdot. Ruotsin ratkaisu toteuttaa peruskoulu oli ratkaiseva lisätekiä koulumuodon kannatuksen lisääntymiselle myös Suomessa. Ratkaiseva käänne oli liberaalin keskiluokan ja Keskustapuolueen asettuminen peruskoulun kannalle.

SUUNNITTELUTALOUDEN YHTEISKUNTA TOTEUTTAA PERUSKOULUN

Suomi seurasi 1960-luvun lopulta Ruotsin esimerkkiä hyvinvointivaltion rakentamisessa. Yhteiskunta alkoi ottaa yhä enemmän vastuuta eri hallinnonaloilla. Suunnittelutalouden vaikutus ja kehitysusko ohjasivat selvästi koko koulutusjärjestelmän uudistamista sekä opettajankoulutuksen kehittämistä vastaamaan uuden aikakauden vaatimuksia.

Pyrittiin luopumaan vanhasta velvollisuus- ja kutsumusperustaisesta ihanneopettajuudesta ja tuomaan tilalle

moderni tiedekeskeinen ja objektiivinen näkemys akateemista ja autonomisesta toimijasta.

Peruskoulun sisäänajo tehtiin huolellisen suunnittelun pohjalta. Se käynnistyi puitelaista 1968. Toimeenpano alkoi neljä vuotta myöhemmin Lapin läänistä, jossa kouluja oli vähän. Uudistus saavutti Helsingin viisi vuotta myöhemmin. 1.8.1977 koko Suomi oli peruskoulun piirissä Ruotsin ja Itä-Saksan jälkeen ensimmäisten maiden joukossa Euroopassa. Tähän järjestelmään ei ole tarvinnut tehdä rakenteellisia muutoksia sen jälkeen, vaikka toki peruskoulun sisäinen toimintakulttuuri on monella tavalla muuttunut 2010-luvulle tultaessa.

Opettajien kouluttamisessa Suomi oli maailman ensimmäinen valtio, joka asetti systemaattisesti maisterintutkinnon kaikkien uusien perusasteen opettajien pätevyyskriteeriksi 1979. Peruskoulun toteuttaminen edellytti samalla opettajien koulutuksen kehittämistä. Muutosprosessit tukivat näin toisiaan: uusi koulu edellytti paremmin koulutettuja opettajia, paremmin koulutetut opettajat mahdollistivat peruskoulun ja sen edelleen kehittämisen.

Kansakoulunopettajien koulutustasoa tuli nostaa ja aineenopettajien pedagogista osaamista voimistaa, koska molempien opettajaryhmien työnkuva muuttui voimakkaasti.

Kansakoulunopettajat saivat kaksi vuosiluokkaa kokonaisuudessaan päivastuulleen ja entiset opikoulunopettajat koko ikäryhmän ohjaukseensa vuosiluokille 7–9. Ratkaisu lisäsi peruskoulun uskottavuutta ja kohotti opettajan ammatin statusta.

Peruskoulu-uudistuksen hengessä opetuksen tavoitteellisuus korostui opettajien koulutuksessa ja työssä. Kasvatustehtävä oli magerilaisen tavoit-

teajattelun pohjalta pilkottava hyvin yksityiskohdaksiin ala- ja osatavoitteisiin. Opetustapahtumaa pyrittiin määrittelemään entistä yksityiskohtaisemmin. Oli siirryttävä spekulatiivisesta kasvatustopista empiiriseen tieteelliseen didaktiikkaan. Aikakauden johtavan kasvatustieteilijän Matti Koskenniemen mukaan didaktisesti ajatteleva opettaja ei ollut vain joustava, vaan myös itseään kehittävä aktiivinen opettaja.

KILPAILUTALouden AJAN OPETTAJA

1990-luvun alusta lähtien eduskunnan, opetusministeriön sekä opetushallituksen piirissä koulutuspoliittisessa retoriikassa alkoi ilmetä uudenlaista koulutuspoliittista painotusta. Suomen kilpailukyyn varmistaminen, markkinaperustaisuuden voimistuminen myös koulutuksen alueella sekä yksilöllisyyden korostuminen edellyttivät koululaitoksen nopeampaa kehittämistä. Koulujen tasolla tämä näkyi pian profiloitumispyrkimyksinä, koulukohtaisena kehittämistyönä ja erilaisten projektien käynnistymisenä.

Nämä kaikki tekijät alkoivat voimistaa 1990-luvun alusta lähtien tiedekeskeistä retoriikkaa ja

Tarkkojen suunnitelmien toimeenpanijasta tuli omaa työtään ja työympäristöään muokkaava aktiivinen toimija. Oppiminen nousi keskiöön ja perinteinen opetus joutui kritiikin kohteeksi.

lähtökohtaa opettajan työn määrittäjänä, mutta uudella painotuksella. Kyse oli kansainvälisestä liikkeestä, jossa opettaja haluttiin nähdä omaa työtään tutkivana ja kehittävänä toimijana.

Tutkivan opettajan idea oli samalla kasvatustieteen vastareaktio siihen ja peruskouluun kohdistuneeseen kritiikkiin.

Peruskoulunopettajan rooli alkoi samalla muuttua. Tarkkojen suunnitelmien toimeenpanijasta tuli omaa työtään ja työympäristöään muokkaava aktiivinen toimija. Oppiminen nousi keskiöön ja perinteinen opetus joutui kritiikin kohteeksi. Huomattavan kansainvälisen PISA-menestyksen seurauksena suomalainen peruskoulu ja sen opettajat ovat saaneet paljon tunnustusta viime vuosina. Tämä arvostus on edelleen kohottanut opettajan ammatin statusta.

Kasvatuksen ja koulutuksen kehityslinjat eivät ole kuitenkaan lineaarisia kasvuprosesseja. Monia koulun uusia kehittämishankkeita ei ole kunnolla empiirisesti esitestattu. Tästä huolimatta ne on kasvatustieteen ja kouluhallinnon taholta luvattu parempana pedagogiikkana, joihin opettajien tuli-

si sitoutua ja luopua ”perinteisestä opetuksesta”. Monet digitalisaatiota, avoimia oppimisympäristöjä tai kännykän käyttöä koskevat pedagogiset mallit eivät ole perustuneet kunnolliseen tutkimukseen koulutyössä.

Opettajan ammatin ja koululaitoksen arvostuksen osalta tämän tyyppinen epätieteellinen ja löysä kehittämispuhe saattaa heikentää toimialan profession uskottavuutta pidemmällä aikavälillä.

2000-luvun alun opettajan ammattiin kohdistuvat odotukset ovat monella tavalla ristiriitaisia ja tehtäväkuva murroksessa. Viime vuosina kehittämisvauhti on yhä vain kiihtynyt. Monet yhtäaikaiset uudistukset saattavat väsyttää suomalaista opettajaa, joka on perinteisesti ollut omaan työhönsä sitoutunut ja autonominen toimija. Viimevuosien taloudelliset supistukset ovat monissa kunnissa vaikeuttaneet jopa perustehtävän laadukasta toteuttamista. Samanaikaisesti eräät julkisen koulun välttämättömät perustehtävät – kuten objektiivinen ja tasa-arvoinen oppilasarvostelu – ovat jääneet hyvin vähälle huomiolle.

Viimevuosien taloudelliset supistukset ovat monissa kunnissa vaikeuttaneet jopa perustehtävän laadukasta toteuttamista.

KUKA
DOSENTTI JARI SALMINEN
TOIMII YLIOPISTONLEHTORINA HELSINGIN
YLIOPISTON KASVATUSTIETEELLISESSÄ
TIEDEKUNNASSA.

**KIRJOITUS PERUSTUU HOAJ:N SEMINAARISSA
10.3.2018 PIDETTYYN ESITELMÄÄN**